

педагога. Сучасна система підготовки майбутнього вихователя до реалізації світоглядних функцій освіти поки що перебуває в стані активних пошуків шляхів оптимізації готовності педагога до вирішення глобальних суспільних проблем, у тому числі проблем екологічних. Враховуючи складність та актуальність проблеми, ця стаття не розкриває всіх аспектів питання й потребує подальшого наукового вивчення.

Література

1. Бутенко Н. Компетенції сучасного викладача вищої школи в контексті ралізації його місії / Н. Бутенко // Вісник Львівського університету. Сер. пед. 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 31–39.
2. Довженок Г.В. Український дитячий фольклор / Г.В. Довженок. – К., 1981. – 172 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [гол. ред. В.Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 249–643.
4. Євтух М.Б. Пріоритети професійної підготовки вчителя в системі університетської освіти / М.Б. Євтух // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002: [зб. наук. праць до 10-річчя АПН України]. – Х.: ОВС, 2002. – Ч. 2. – С. 66–76.
5. Митина Л.М. Личность и профессия: Психологическая поддержка и сопровождение / Л.М. Митина. – М.: Academia, 2005. – С. 13.
6. Трубник І.В. Засоби екологічної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти / І.В. Трубник // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць (спецвипуск) за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції “Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб’єктної парадигми освіти”, 17–18 травня 2007 р. / за заг. ред. проф. В.І. Сипченка. – Слов’янськ: Вид. центр СДПУ, 2007. – С. 58–61.
7. Урум Н.С. Програма та орієнтований зміст спецкурсу “Методика формування у молодших школярів навичок здорового способу життя” / Н.С. Урум. – Ізмаїл, 2006. – С. 84.
8. Мартиненко С. Методи навчання та їх класифікація [Електронний ресурс] / С. Мартиненко, Л. Хоружа. Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/780/?list=01.08.08>.

ГЛАЗКОВА І.Я.

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАР’ЄРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Узагальнення сучасних підходів до суті бар’єрів, аналіз об’єктивних і суб’єктивних причин їх виникнення в навчальному процесі свідчить про те, що останній характеризується наявністю великої кількості різного виду бар’єрів і низьким рівнем відповідної бар’єрної компетенції педагогів та студентів, що неминуче призводить до зниження ефективності навчального процесу освітнього закладу. Отже, необхідна свідомо цілеспрямована діяльність з розробки системи, спрямованої на формування бар’єрної компетенції майбутнього вчителя в процесі його професійної підготовки. Така діяльність, на нашу думку, повинна бути орієнтована на:

– сприйняття бар’єрів як одного з природних феноменів навчального процесу;

– доцільну диференціацію діяльності, спрямованої на запобігання та подолання бар'єрів.

Формування бар'єрної компетенції є своєрідною системою, в якій взаємодіють між собою відносно елементарні структури або процеси, об'єднані в ціле виконанням загальної функції, що не зводиться до функції її компонентів. Провідними характеристиками системи є: наявність інтегральних якостей; наявність основних елементів, з яких складається система; наявність функціональних характеристик системи в цілому та її окремих елементів; наявність комунікативних властивостей; історичність [5].

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні системи забезпечення бар'єрної компетенції майбутнього вчителя в процесі його фахової підготовки та характеристики її основних елементів.

У контексті нашого дослідження обґрунтовуємо бар'єрну компетенцію майбутнього фахівця як складник його професійної компетентності, що є метою професійної підготовки. Тобто під бар'єрною компетенцією майбутнього вчителя будемо розуміти інтегроване особистісне утворення, яке відображає його теоретичну та практичну готовність до здійснення діяльності із запобігання й подолання бар'єрів у професійній діяльності.

Для більш повного визначення суті бар'єрної компетенції розглянемо її структуру. Аналіз такої філософської категорії, як структура, дає змогу як вихідну методологічну позицію вибрати такі положення: структура – це відносно стійкий спосіб взаємозв'язку й взаємодії елементів, унаслідок якого з'являється нове ціле, нові якості; до основних ознак структури слід віднести стійкість, інтегрованість, самостійність, мінливість. Основними функціями структури в складі цілого є формування більш удосконаленої системи, до якої вона належить як елемент, реалізація вже наявних функціональних властивостей системи, сприяння розвитку кожного елемента; кожна структура належить до складної ієрархії структур, що утворюють ціле [1, с. 25].

Виходячи з вищевказаних методологічних положень, визначаємо бар'єропревентивність і бар'єростійкість як якості особистості, що є структурними складовими бар'єрної компетенції й включають мотиви, потреби, відношення, інтереси, знання, вміння та емоційно-рефлексивну поведінку суб'єктів педагогічного процесу, характеризуються адекватним аналізом його труднощів й емоційної поведінки його учасників і, забезпечуються, відповідно, реалізацією стратегічних технологій запобігання та подолання бар'єрів студентами в навчальній діяльності.

Відповідно до визначення виділяємо їх змістові компоненти: *стимулювально-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, емоційно-почуттєвий, саморегулювальний*. Обґрунтуємо доцільність виділення змістових компонентів та розкриємо суть кожного з них.

Важливим змістовим компонентом бар'єропревентивності та бар'єростійкості є мотиви, що з'ясовують, заради чого людина виконує певні дії, поводить тим чи іншим способом. У змісті та характері мотивів розкривається життєва значущість для особистості тієї діяльності, яку вона опано-

вує, у межах нашого дослідження – запобігання або подолання бар'єрів навчальної діяльності, від цього значною мірою залежить, що і як вона засвоює.

Аналіз літератури дає змогу стверджувати, що поняття мотивації є комплексним і включає мотиви, ціннісні орієнтації, ставлення й інтереси [4].

Інтерес завжди має важливе значення в опануванні будь-яким видом діяльності: є одним з найсуттєвіших стимулів здобуття знань, розширення світогляду, підвищення пізнавальної активності, є стимулом творчості. За наявності інтересу знання засвоюються ґрунтовно, міцно та дієво.

Ми поділяємо думку В. Гриньової, що видносини – це взаємодія індивіда з макро- і мікросередовищем, у процесі якої й відбувається формування гармонійно розвиненої особистості та ціннісного ставлення до навколишньої дійсності [2, с. 199–200]. Отже, ставлення реалізовується в мотивах, потребах та інтересах. Скласти певне уявлення про мотиви студентів можна, спостерігаючи їх ставлення до певних феноменів, яке виникає й закріплюється у зв'язку із задоволенням або незадоволенням актуальних для особистості мотивів, а отже, і потреб, що лежать у їх основі.

Таким чином, стимулювально-мотиваційний компонент бар'єропревентивності та бар'єростійкості характеризується наявністю інтересу до бар'єрів у педагогічній діяльності, потребою досягнення успіху (оскільки це можливо саме за умови запобігання або подолання певних перешкод), а також певним ставленням до цієї проблеми.

Мотиви особистості тісно переплетені з її знаннями; цей взаємозв'язок породжує систему переконань як потужних рушійних сил активності його особистості. Щоб розкрити зміст знання, необхідно звернутися до логіко-семантичного аналізу цього поняття. Система педагогічних знань виступає як методологічний фундамент діяльності вчителя і як безпосередній інструмент практичних дій.

Для розвитку бар'єропревентивності та бар'єростійкості як професійно значущих якостей особистості вчителя необхідно пов'язати опорні знання з різних предметів педагогічного й спеціального циклів та внести зміни в зміст психолого-педагогічних дисциплін, які б орієнтували майбутніх учителів на запобігання та подолання різних бар'єрів. Із загальної суми педагогічних знань ми виділяємо такі, що, на нашу думку, є підвалинами формування бар'єрної компетенції:

– методологічні знання (теоретичні знання): теорія наукового пізнання; філософські, психолого-педагогічні ідеї та положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ та процесів навколишнього світу, про особистість як активного суб'єкта діяльності; системний, особистісно-діяльнісний і компетентнісний підходи в педагогічній науці; загальні принципи вивчення педагогічних явищ, закономірності навчання й виховання; принципи бар'єрної педагогіки;

– знання основ бар'єрної дидактики (знання-засоби): цілісний процес навчання; основні його типи, вибір ефективних тактик, механізмів та засобів запобігання або подолання бар'єрів навчальної діяльності; основні категорії та поняття; розвивальний потенціал бар'єрів у процесі на-

вчання; рефлексивне управління пізнавальною діяльністю учнів (якусь групу додати).

Когнітивна складова практично реалізується тільки за умови володіння відповідними вміннями, що втілюються в діяльнісно-процесуальному компоненті бар'єропревентивності та бар'єростійкості.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури з питань формування вмінь як школярів, так і студентів сприяв формуванню такого висновку: вміння майбутнього вчителя, які забезпечують формування бар'єрної компетенції, необхідно розглядати як інтегровані вміння, що поєднують *загальнонавчальні вміння* та *власне вміння запобігання та подолання бар'єрів*.

До загальнонавчальних умінь належать загальнодидактичні вміння, які наводяться в науковій літературі В. Гриньовою, В. Паламарчук, В. Тюриною, а саме: вміння виділяти головне в матеріалі, що вивчається, працювати з книгою (підручником), вивчати матеріал, систематизувати виділене, складати план, тези, конспект, контролювати себе (самоконтроль), працювати зі словниками, вирішувати перспективні пізнавальні завдання, порівнювати, узагальнювати, конкретизувати, доводити і спростовувати тощо.

З-поміж умінь бар'єрної компетенції виділяємо: діагностичні, прогностувальні, проектувальні, конструктивні. Висвітливо їх більш детально.

Діагностично-прогностичні вміння передбачають обґрунтований прогноз розвитку подій після подолання бар'єрів, або їх передбачення й прогнозування наслідків; моделювання оптимальних варіантів виходу з бар'єрної ситуації; відбір можливих способів запобігання або подолання. Під діагностикою розуміємо діяльність з визначення суті, типу, особливостей бар'єра на основі його аналізу, а також сукупність методів і способів його вивчення. На діагнозі змісту бар'єра ґрунтується його прогнозування – припущення про можливості його виникнення або розвитку в майбутньому. Прогнозування тісно пов'язано з їх діагностуванням і запобіганням. Без обґрунтованого прогнозу можливого бар'єра не можна запобігти його появі.

Проектувальні вміння передбачають складання плану, або міні-програми, спрямованої на запобігання або подолання бар'єрів, визначення її цілей, моделювання ситуації, завдання, методів роботи.

Конструктивні вміння передбачають спроможність застосувати адекватні ситуації способи, тактики, методи та способи запобігання або подолання бар'єрів.

Розкриємо емоційно-почуттєвий компонент бар'єропревентивності та бар'єростійкості, доцільність дослідження якого зумовлена тим, що будь-який зовнішній бар'єр обов'язково має внутрішній вияв у формі певного емоційного стану.

Ми вважаємо, що емоційно-почуттєвий компонент включає сукупність *емоційних умінь*, які вивчали О. Баскаков, М. Дуранов, І. Ломакіна та інші. До їх складу входять експресивні вміння, перцептивні вміння, емпатійні вміння, вміння емоційної регуляції [3], саме їх ми й розглядаємо в контексті нашого дослідження.

Експресивними є вміння, що допомагають передавати все розмаїття емоцій та почуттів і спрямовані на самоуправління виразною сферою емоційної поведінки: уміння за допомогою жестів і міміки передавати емоції та почуття, висловлювати вербально власний емоційний стан, здійснювати емоційно-мімічне супроводження мовленнєвого тону (гучність голосу, темп, тембр, мелодійність звучання).

Важливою є здатність особистості сприймати та розуміти іншу людину, що й відображають *перцептивні* уміння: розпізнавати власні емоції й інших; правильно оцінювати емоційні настрої в певній ситуації; розшифровувати “емоційний підтекст” мімічних рухів, усмішки, жестів, пози партнерів по спілкуванню; правильно визначати емоційний тон спілкування; за першим емоційним враженням прогнозувати подальший “хід” емоційних реакцій партнерів і на цій основі підтримувати емоційний контакт.

Емпатійні вміння виявляються в зорієнтованості на емоційний стан іншої людини, здатності співчувати та співпереживати їй; відчувати та розуміти емоційний стан; орієнтуватися в емоційних станах, емоційно відгукуватись.

Оскільки емоційна поведінка має бути керованою, то для успішного здійснення регуляції вони мають володіти вміннями *емоційної регуляції*: керувати власним емоційним сприйняттям та організовувати його; прогнозувати можливі емоційні реакції, стани та взаємини, силу їх прояву і спрямованість у ході розвитку ситуації; адекватно реагувати на емоційні зміни (позитивні і негативні) у ситуації, що склалася; змінювати (перебудовувати, корегувати) емоційну поведінку та емоційне ставлення до учасників ситуації в разі виникнення негативної емоційної реакції.

І, нарешті, останній, саморегулювальний (аналітико-рефлексивний) компонент бар’єропревентивності та бар’єростійкості. Важливу роль у регуляції та оцінюванні поведінки особистістю відіграє рефлексія, яка допомагає пізнати себе, усвідомити свої можливості та спрямована на осмислення своїх реакцій на бар’єр, їх причин і наслідків.

У контексті нашого дослідження розглядаємо рефлексію як уміння спостерігати, аналізувати, контролювати, оцінювати власні дії, поведінку. Так, самоаналіз майбутнього вчителя є складовою рефлексії та визначається як усвідомлення людиною власних дій, уміння виявляти власні помилки, причини невдач і на основі цього робити адекватні висновки в процесі опанування основ педагогічної діяльності.

Наступним елементом системи забезпечення бар’єрної компетенції є стратегічні технології запобігання та подолання бар’єрів студентами в навчальному процесі, які визначаємо як системне планування, застосування та діагностику: мети, результату; послідовності етапів (діагностико-цільовий, інформаційно-теоретичний, набуття досвіду, корекційно-аналітичний); структурних компонентів (стимулювально-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, емоційно-почуттєвий, саморегулювальний); умов; способів, методів та прийомів, критеріїв і показників сформованості бар’єрної компетенції.

Вважаємо, що технології запобігання та подолання бар'єрів плануються, впроваджуються й діагностуються поетапно. Звичайно, поділ на етапи є умовним, оскільки не можна чітко розмежувати час завершення одного етапу та початок іншого, це зроблено для того, щоб прослідкувати послідовність дій учасників цього процесу й відстежити динаміку, окрім того, етапи є взаємозалежними та передбачають таку чітку послідовність упровадження: діагностико-цільовий, інформаційно-теоретичний, набуття досвіду, корекційно-аналітичний.

Паралельно зазначаємо, що формування структурних компонентів бар'єростійкості (стимулювально-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, емоційно-почуттєвий, саморегулювальний) здійснюється впродовж кожного з етапів шляхом реалізації його змісту, проте на діагностико-цільовому етапі спостерігається підвищена увага до формування стимулювально-мотиваційного компонента, на інформаційно-теоретичному – до когнітивного компонента, на етапі набуття досвіду – до діяльнісно-практичного та емоційного компонентів, на корекційно-аналітичному етапі – до саморегулювального компонента.

Реалізація технологій запобігання та подолання бар'єрів суб'єктами навчального процесу буде більш ефективною, якщо забезпечити системну реалізацію комплексу умов:

- організація діяльнісної підготовки студентів за принципами активного навчання;
- створення сприятливого навчально-розвивального середовища для розвитку активної рефлексії;
- спрямованість педагогічної підготовки на формування потреби запобігання та подолання бар'єрів;
- поповнення змісту підготовки майбутніх педагогів теоретичними й практичними питаннями щодо суті, типології бар'єрів, тактик, способів їх запобігання та подолання; умінь і якостей, що сприяють цьому процесові.

Обґрунтовуючи технології запобігання та подолання бар'єрів як складових системи, що забезпечує формування бар'єрної компетенції майбутнього вчителя, необхідно висвітлити не лише етапи та умови їх реалізації, а також способи (нейтральний, деструктивний, конструктивний), тактики (захисна, пасивна, депресивна, афективно-агресивна, розвивальна) та механізми (психологічний захист: уникнення, придушення, проекція, заміщення, раціоналізація; пристосування; апатія, відмова від діяльності; дратівливість, агресивність, упередженість; самореалізація, самоактуалізація, самовдосконалення), які лежать у їх основі та потребують подальших наукових розвідок.

Висновки. Таким чином, основними елементами системи забезпечення бар'єрної компетенції майбутнього вчителя є: мета, структурні та змістові компоненти бар'єрної компетенції, стратегічні технології запобігання та подолання бар'єрів: етапи, умови, тактики, способи, механізми, методи та прийоми, критерії та показники рівнів сформованості бар'єрної компетенції.

Література

1. Анненкова І.П. Формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Ірина Петрівна Анненкова. – О., 2002. – 240 с.
2. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В.М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
3. Дуранов М.Е. Педагогическая психология управления профессиональным образованием студентов в высшей школе : учеб. пособ. / М.Е. Дуранов, А.М. Баскаков, И.С. Ломакина. – Челябинск : ЧГАКИ, 2003. – 288 с.
4. Фридман Л.М. Психологический справочник учителя / Л.М. Фридман, И.Ю. Кулагина. – М. : Просвещение, 1991. – 288 с.
5. Хлебникова Т.М. Управління навчальною діяльністю / Т.М. Хлебникова – Х. : Основа, 2008. – 175 с. – (Б-ка журн. “Управління школою”; Вип. 12 (72)).

ДАНИЛЕВИЧ А.К.

ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫМИ ЗАВЕДЕНИЯМИ

Одной из проблем управления учебно-воспитательным учреждением является подготовка новой генерации руководителей. Это продиктовано тем, что управление учебно-воспитательным заведением в современных условиях требует от его руководителей профессиональной компетентности, педагогического мастерства и постоянного совершенствования. На решение этих задач направлено обучение руководителей в магистратуре, которая является составной частью непрерывного образования взрослых, а по определению ЮНЕСКО – “корона образования”.

Исследование этой проблемы в целях дальнейшего повышения уровня профессионального управления учебно-воспитательными заведениями через обучение руководителей в магистратуре осуществляется коллективом ученых кафедры управления учебным заведением и педагогики высшей школы Классического частного университета на протяжении многих лет. Оно проводится в рамках одногодичного обучения действующих и будущих руководителей учебно-воспитательных заведений и в процессе взаимодействия членов кафедры с органами образования, а также с бывшими выпускниками магистратуры.

Цель статьи – раскрыть существующие противоречия между необходимостью профессионального управления учебно-воспитательными заведениями и существующей кадровой политикой органов образования и учебно-воспитательных заведений, предложить рекомендации по их разрешению; рассмотреть некоторые условия, способствующие подготовки профессиональных управленцев в магистратуре.

Наше исследование свидетельствует, что на современном этапе развития профессионального управления учебно-воспитательным заведением имеет место противоречие между необходимостью подготовки руководителя-профессионала, обладающего высокой творческой индивидуальностью, способностью осуществлять развивающееся управление, включающее как развитие объекта, так и управление им, и востребованностью такого ру-